

Fredagen den 27 september

Förmiddagens förhandlingar

Ordförande: *Gunnar Skruf*

Sekreterare: *Rune Larsson*

Protokolljustering

Protokollet för onsdagen den 25 september justerades.

Anförande av statsrådet Olof Palme

Kongressordföranden: Under valrörelsen såg vi i tidningen en annons med rubriken "Erfarenhet och förnyelse". På erfarenhetssidan hade man placerat Tage Erlanders bild och på förnyelsesidan Olof Palmes. Vi har tidigare vid denna kongress fått höra Tage Erlander, och vi är mycket glada att nu också kunna hälsa Olof Palme välkommen till oss.

Statsrådet *Olof Palme:* Kongressdeltagare! Jag kommer till ett väl avbetat fält. Sällan har en förbundskongress blivit så uppmärksam i tidningarna som denna. Jag har sett att det har förekommit tunga och sakliga inlägg, som dessutom haft stor principiell betydelse. Jag har därför kommit överens med Yngve Persson om att jag inte skall hålla ett formellt föredrag utan resonera ganska fritt om vissa problem, som framför allt kommer att röra demokratin och reformismens uppgifter i dagens samhälle.

Under de senaste veckorna har Sverige varit föremål för stor uppmärksamhet i utlandspress, och fler utländska journalister var här veckorna före valet än det har funnits i Sverige på mycket länge. Många av dem kom väl hit därför att de trodde på SIFO:s och den borgerliga pressens uppgifter om ett regeringsskifte, men deras besök berodde kanske också på ett ideologiskt intresse. Under de senaste åren har konservativa tendenser blivit alltmer påtagliga i många länder. Här satt en regering med anknytning till arbetarrörelsen, som tog ut mycket höga skatter och direkt krävde

att stat och kommun skulle användas som instrument för en förändring av samhället. Skulle det bli ett brott i denna utveckling? Skulle Sverige följa ett mönster som man tyckt sig finna inte bara i Norge och Danmark utan även i andra länder, så att den demokratiska socialismen trängdes undan i en polarisering mellan de mycket radikala samhällsomstörtarna och de konservativa, samhällsbevarande krafterna? Om socialdemokratin i Sverige hade besegrats, skulle man i många tidningar runt om i världen kunnat läsa att det är en ödesbestämd utveckling att arbetarrörelsen drivs från den politiska makten och visserligen kan få vara med i koalitionsregeringar men aldrig ha det dominerande politiska inflytandet.

Men nu gick det inte som nästan alla dessa journalister som kommit hit trodde. Vi vann ett val som mer än något annat val på mycket länge handlade om idéer. Vi sade till medborgarna att vårt land står inför svåra uppgifter i samhällsutvecklingen när det gäller att klara sysselsättningen, utjämna levnadsvillkoren och över huvud taget skapa ökad jämlikhet. Det enda vi kan lova är att sätta in alla våra krafter på att lösa de problemen; och vi har en samhällssyn som ger oss speciella förutsättningar att göra en konstruktiv insats, eftersom vår syn bygger på ett starkt, handlingskraftigt samhälle som tjänar såsom ett värn för människorna. Vi lovade ingenting annat än att med ökad styrka fullfölja den ihärdiga reformism, som är den svenska socialdemokratins kännetecken. Valsegern blev ett förtroende för den politiken och på samma gång ett uttryck för medborgarnas förtroende till den fredliga samhällsordningens idé.

Låt mig från den utgångspunkten göra en liten historisk tillbakablick. Vi har under det gångna året läst rätt mycket om vad som hände här i landet 1917. Sigurd Klockare har skrivit en utmärkt bok om revolutionen på Seskarö 1917, och det har kommit många andra böcker. 1917 var ett avgörande år i vår politiska historia. Runt om i världen ramlade gamla kejsardömen och självhärskardömen: Tyskland, Ryssland, Österrike-Ungern. Det rådde en revolutionär stämning i Europa. Här i Sverige var levnadsvillkoren pressade — på många håll hungrade folk. Vi hade icke en demokrati, den allmänna rösträtten var fortfarande inte genomförd. Arbetarna samlades till jättelika demonstrationer i Göteborg, Stockholm osv. Dessa demonstrationer genomfördes nästan utan undantag med en perfekt disciplin och ordning. Ytterst få krav på revolution ställdes. I stället demonstrerade man för demokratins genomförande i landet. Tiotusentals människor som själva icke hade fått uppleva demokrati krävde ett fullständigt genomförande av den allmänna rösträtten. Man sade sig att om vi får demokrati i landet då kan vi på fredlig väg erövra makten och förändra samhället — detta är vår väg. Och det är en otrolig prestation av den tidens fackliga och politiska ledning att man lyckades skapa ett förtroende för denna icke så dramatiska reformistiska linje. Då bestämde sig svensk arbetarrörelse definitivt för den väg man skulle gå.

Det fanns de som inte godtog den linjen — sådana för vilka de revolutionära parolerna glittrade. De bröt sig ur och bildade Sveriges kommunistiska parti. De accepterade inte demokratin utan ville ha proletariats diktatur, accepterade inte partiets självständighet utan den proletära internationalismen och allt det andra. Men även

om detta vållade mycken oro och splittring förblev denna icke demokratiska rörelsen sekt i det svenska samhället.

Kommunismen vann makten i Sovjetunionen, av skäl som är förklarliga, men i övrigt lyckades man inte att i industriländerna genomföra tanken på en proletariats diktatur, man vann icke människornas stöd. Efter andra världskriget fick man chansen, icke som ett resultat av en folklig opinion utan till följd av de ryska arméernas framträngande i Östeuropa. Då infördes ett kommunistiskt styrelseskick i Polen, Ungern, Tjeckoslovakien, Bulgarien och Rumänien. Det har dessa länder haft i de flesta fall sedan 1945, i Tjeckoslovakien sedan 1948. Vi kan avläsa resultaten. Ernst Wigforss skrev en gång att det som skiljer socialdemokrati från kommunism är att man sätter olika värde på de medborgerliga rättigheter som vi anser omistliga, vare sig det gäller den enskildes trygghet mot övergrepp från de maktägande eller hans yttrandefrihet, hans rätt att kritisera, samla anhängare och tillsammans med andra bilda en folkmajoritet som utan våld kan genomföra samhällsförändringar.

Pargkuppen 1948 var för många i min generation en avgörande politisk upplevelse. Inga förmildrande omständigheter kunde anföras till övergreppets försvar. Tjeckoslovakien var en utvecklad industrination med väl fungerande demokratiska institutioner, men den tjeckiska demokratin krossades över en natt genom militärt överväld och med en obarmhärtig förföljelse av oliktankande som följd. Det var i Tjeckoslovakien jag själv såg stalinismens terror på nära håll. När vi nu återigen ser om stridsvagnar, trupparader och allt annat upptäcker vi diktaturens värsta sida — jag skulle vilja kalla det terrorn i människornas vardag. Jag tänker på detta att det kommer en extra portvakt i huset som ringer till polisen flera gånger i veckan; man kan inte tala fritt på arbetsplatsen därför att angivaren kanske står vid bänken intill; man kan inte tala fritt på ett möte eller ett kafé, därför att följderna kan bli att en polispatrull nattetid knackar på dörren och hämtar en själv eller hustrun eller barnen. Jag har många vänner som åkte bort på tio eller femton år till gruvorna i östra Tjeckoslovakien. De släpptes härom året, men nu är det återigen fråga om tåg som går till gruvorna.

Tjeckoslovakien hade 1948 i grunden precis samma förutsättningar som vi, en lika utvecklad industri och en lika utvecklad demokrati. Man hade kunnat genomföra en demokratisk socialism. Men man har fått betala ett fruktansvärt pris för kommunismen i form av en undergrävd ekonomi och förföljelse av människor. Det är mot detta system som en djupt folklig reaktion så småningom växte fram bland vanliga människor. Detta är det centrala. Så småningom fick den reaktionen sitt utlopp även i kommunistpartiet. Detta måste vi naturligtvis hälsa med tillfredsställelse som ett löfte. Men inte på det sätt som en del trodde: att nu blir det plötsligt en våldsam omstörtning i dessa länder som kastar hela systemet över ända och inför ett kapitalistiskt system. Det var inte detta som det gällde, utan den stora risken var — såsom jag skrev i en artikel i Fackföreningsrörelsen fyra dagar före den 21 augusti — att den auktoritära stalinismen skulle begagna alla de svårigheter som mötte och den oro som skapades för att med våld försöka återföra lag och ordning. Det var detta som skedde.

Vad man hade hoppats på var gradvisa reformer som kunde göra det möjligt att steg för steg förändra de östliga diktaturerna till en socialism som var mer mänsklig och demokratisk, men nu är det stopp på den utvecklingen. Varför? Jag tror inte att man var rädd för att tjeckiska folket, de ungerska och bulgariska folken skulle få frihet och självbestämmanderätt, utan man hyste framför allt skräck för att det hela skulle sprida sig till det ryska folket. Vi skall komma ihåg att de som nu sitter i Kreml inte längre är män som skall frälsa världen, utan ganska gamla, trötta och rädda människor som just i den folkliga reaktionen ser hotet mot sitt imperium. Därför införde de, man kan säga med byråkratisk auktoritet ovanifrån lag och ordning.

Nu får vi se hur det går. Vi kan fortfarande hoppas på icke våldsamma omstörtningar, men icke på någon gradvis uppluckring av systemet till större mått av hänsyn till människorna. I det avseendet togs ett stort steg tillbaka den 21 augusti.

Låt mig vända på perspektivet och ställa frågan, hur ser det ut i de rika industriländerna i väst, där man berömmar sig av att ha demokrati? Det hålls i dessa dagar många tal där man säger: "Vi är goda demokrater, vi har en fri press och fri opinionsbildning. Vi sätter inte människorna i fängelse för deras åsikters skull — inte så många människor åtminstone." Man glömmer då att demokrati är mer än en fråga om yttranderätt och sådant. Demokratien har ett ofrånkomligt sammanhang med människornas sociala villkor med jämlikhet och utjämningen mellan människorna.

De senaste åren har vi fått bevittna vad som kallas en kris för demokratin i de rika västliga industriländerna. Dessa samhällen förefaller att sprängas sönder inifrån av sina inneboende motsättningar. Se på Frankrike! Den väldiga strejkvågen i Frankrike utlöstes inte av någon önskan att ställa till svårigheter, utan av reella missförhållanden. Jag tror att många av oss fick en chock när vi genom TV-sändningarna blev på det klara med vad de franska arbetarna i realiteten krävde. Det gällde ting som den svenska arbetarrörelsen genomfört för omkring 30 år sedan. Det var den ojämna fördelningen av makt och inflytande, klasskillnaderna, ett auktoritärt styrelseskick som utlöste protesterna mot den rådande samhällsordningen i Frankrike. Allt detta kommer till ännu tydligare uttryck i Amerika. Jag hoppas att jag inte blir beskylld för antiamerikanism om jag berör några av de problem som nu finns i Amerika; jag gör det därför att Amerika är det mest utpräglade exemplet på ett rikt industri-

land. Vi vet hur det i Amerika jäser bland miljoner fattiga människor i slumområdena, bland negrerna och andra. Detta utlöser ett slags desperationens protester: man anser att det samhälle där man lever förmenar en de elementära mänskliga rättigheterna.

Vi ser också en kris i det amerikanska samhället för närvarande där en reell orsak är oron för sysselsättningen, oron framför allt bland dem som inte har någon yrkeskunnighet eller mycket litet av utbildning. Det är bland dem som den stora arbetslösheten råder. Men det finns också en stor oro för sysselsättningen bland dem som kanske har en ganska lång utbildning och ett s. k. stabilt yrke. Det finns risk för att de när som helst kan komma att ersättas av en datamaskin som sköter deras uppgifter. Jag läste häromdagen en artikel av en amerikansk samhällsvetare som skrev

att den grupp som känner den största oron i Amerika är män mellan 45 och 65 år. Varför? Jo, därför att de har denna sysselsättningskris rakt in på mörgen så att säga. Vare sig de är utbildade eller har utbildning vet de att de när som helst kan ersättas, de befinner sig i en ålder när de har oerhört svårt att anpassa sig till arbetsmarknaden.

I detta individualismens land som Amerika är finns det heller ingen som hjälper dessa människor med anpassningen, utan de får klara sig själva i en situation där samhällsutvecklingen går mycket snabbt och där det plötsligt finns en ung generation som vet så mycket mer än de själva haft chansen att lära sig och som också har mycket lättare att sätta sig in i olika förhållanden.

Detta är inte något amerikanskt fenomen. I går läste jag i Dagens Nyheter en artikel som heter "Min vardag". Vederbörande hade intervjuat en man som arbetar hos IBM. Det är inte alls min mening att angripa honom, men jag tror att skildringen av hans tillvaro rymmer många allmängiltiga problem. Han talar om sitt liv och arbete, sin fritid med golfspel och annat, och så kommer han till den kursverksamhet som han leder: "I kursrummet med de blå stolarna löser eleverna problem. Ämnet är installationsplanering. Uppgiften: att göra en arbetsfördelning i ett företag efter vissa givna förutsättningar och diskutera de olika gruppernas lösningar. Ett problem i uppgiften är en äldre avdelningschef på dataavdelningen som har svårt att ställa om sig till det nya ADB-systemet (automatisk databehandling). En grupp flyttar ner honom ett pinnhål under en nyanställd ADB-man. Vi kompenserar honom med mer arbete, motiverar gruppleddaren. Han är i alla fall en gammal och missnöjd farbror."

Då säger läraren, att så får man inte göra; det är inte IBM som avgör vilka som skall avskedas eller inte. Men vi möter här ett slags mentalitet, som inte alls är begränsad till det amerikanska samhället. För alla dessa som behärskar denna nya teknologi med datamaskiner blir den äldre arbetskraften ofta gamla missnöjda farbröder som man måste kompensera genom mera arbete. Och det är inte längre fråga om ett fåtal människor i utsatta yrken. Det gäller inte den gamla vanliga arbetslösheten, utan något som går rakt in i hjärtpunkten på alla arbetare, tjänstemän, avdelningschefer eller vad de är. I det amerikanska samhället är detta ett akut problem, eftersom den amerikanska ideologin innebär att var och en skall stå på egna ben. Man har principiellt en motvilja emot att på något sätt värna om arbetskraften.

Det finns en gammal konservativ sats som säger att varför skall man bråka om jämlikheten mellan människorna? Utvecklingen går ändå därefter att nationalprodukten ökar med två, tre eller fyra procent per år, vilket betyder att vi kanske fördubblar vår levnadsstandard på 25—30 år. Då är det löjligt att fästa så stor vikt vid de skillnader som nu finns. Alla kommer ju att få det mycket bättre. Denna "den konservativa utopin" talade man om 1860, och man talade om den 1960.

Utvecklingen i de rika industriländerna har emellertid visat att det inte hjälper om nationalprodukten stiger och om man har en formell demokrati — den automatiska utvecklingen utjämnar icke klyftorna utan gör tvärtom att klyftorna vidgas, att nya privilegier uppstår och att somliga grupper halkar efter. Det är endast ett aktivt

samhälle med en aktiv fackföreningsrörelse som kan hejda denna automatiska utveckling och i bästa fall vända den. Det mest uppseendeväckande exemplet på att klassklyftorna visar en tendens att vidgas i industrisamhället ser vi Förenta staterna, där miljoner människor lever i den förskräckligaste fattigdom utan ett spår av framtidshopp.

I våras mördades först Martin Luther King och sedan Robert Kennedy. Jag hörde Thorén referera en artikel som skrivits av författaren Arthur Miller och som handlade om våldet. Miller skrev ungefär så här: Här beskärmar vi oss över våldet i det amerikanska samhället och säger att det är hemskt att människor mördas och folk slåss, men hur skulle det kunna vara annorlunda? Amerikansk TV visar från sju på morgonen till tre på morgonen program som frossar i det mest sadistiska våld. Vem sätter ihop programmen, vem producerar dem? Är det någon psykopat som rymt från storstädernas slum och löper amok i TV med sina sjuka tankar och drömmar? Nej, det är samhällets spetsar, de som har medaljer, de som sitter på styrelseposter i de största företagen och får hedersomnämning vid medborgerliga fester. De betalar programmen för att påverka människor och sälja varor.

Kommersialiseringen innebär att man hänsynslöst vädjar till de sämsta sidorna inom oss. Sedan skall man inte klaga över våldsmentaliteten, särskilt inte när man samtidigt skickar hundratusentals ungdomar till Vietnam, där de knappast själva begriper varför de slåss.

Att de exempel jag har anfört varit amerikanska beror på att Förenta staterna är det största industrilandet, och där finns tendenser som förekommer i alla industriländer.

Dessa företeelser gör att folk börjar fråga, om demokratin kan lösa de centrala samhällsuppgifterna. Jag såg i går i en tidning den mest skakande uppgift jag sett på länge. Det skall bli presidentval i Förenta staterna den 15 november, och det finns tre kandidater. Man har frågat människor, om de anser de valmöjligheter som finns vara tillfredsställande. Mer än hälften av de tillfrågade svarade nej. Svaren på nästa fråga, vilka kandidater man tyckte bäst om, visade en total splittring: 22 procent för Nixon, 18 procent för Edward Kennedy och 13 procent för George Wallace. Det går hemska rykten, bekräftade i går, om att Wallace, som för oss ter sig som en fascist, har stöd icke minst bland arbetslösa arbetare. I det ögonblick människorna börjar svikta i sin tro på att demokratin skall lösa deras centrala problem börjar de vända sig till de politiker som har enkla svar.

De senaste årens utveckling har visat sprickor i en glättad demokratisk yta. Vi borde göra en anspänning av krafterna för att komma till rätta med krisens orsaker, men det är risk för att det uppstår en handlingsförlamning, som kan ge vind i seglen åt reaktionärer med falsk appeller om lag och ordning.

Det är precis likadant i öst och väst. Man talar om lag och ordning för att hindra demokrati i de östliga diktaturerna, och man talar om lag och ordning i väst för att hindra en förändring av det gamla klassamhället.

Jag läste att en mycket seniös amerikansk samhällsvetare — inte alls revolutionär

— talade om risk för fascistiska polisstater i väst, inte därför att folk vill ha dem, men därför att våldet, hatet och desperationen ger reaktionen en chans.

Demokratin råkar in i en kris, för det första om den icke förmår lösa de konkreta problem som människorna upplever såsom centrala och för det andra om de politiska institutionerna och partierna icke har en förankring i den sociala verkligheten. Om politiken icke formas av människorna själva, blir partierna propagandamaskiner, och människorna förlorar förtroendet för politiken. Sådana figurer som Wallace, von Thadden i Tyskland och Powell i England är inte några kufar i marginalen utan behandlas som politiska realiteter och har miljoner människor bakom sig.

Om politikerna inte har någon anknytning till människornas vardag utan blir abstrakta figurer som dyker upp i TV-skärmen vart tredje eller fjärde år, börjar människorna fråga, vilka möjligheter de själva har att påverka politiken och om det över huvud taget har någon betydelse för dem, vilken av dessa abstrakta figurer som har makten.

Det är mot hela denna bakgrund jag vill se vår svenska situation. Det gäller först och främst den konkreta politiken, som ni har talat mycket om den här veckan. Vi förde fram två centrala problem i valrörelsen. Det ena var kravet på ett starkt samhälle som värn för människornas sysselsättning. Det framåtskridande och den förändring, som vi vill ha och måste acceptera, skall förenas med en ständigt fördjupad aktsamhet inför människornas krav på trygghet, hänsyn och människovärde. Detta är den ideologiska grunden för arbetsmarknadspolitik, näringspolitik, lokaliseringpolitik osv. Vårt andra huvudkrav var att vad som finns kvar av det gamla svenska klass-samhället skall steg för steg rivas ner genom en ökad utjämning, mellan människorna. Också det har varit ett huvudtema här på kongressen.

Det intressanta är att vi drev dessa enkla, centrala teser till en ideologisk seger i valrörelsen. Den borgerliga ideologin har varit att staten skall hålla tassarna borta från näringslivet, men före valdagen fanns det icke ett borgerligt parti som inte knåpade ihop ett näringspolitiskt program i vår efterföljd. Man kan säga att högerens näringsprogram var reaktionärt, folkpartiets innehållslöst och centerns begränsat. Men det centrala var att dessa partier tvingades acceptera att samhället skall spela en mycket mer aktiv roll än vi tidigare från något håll tänkt oss då det gäller att leda den ekonomiska utvecklingen för att värna människornas sysselsättning. Och detta ställningstagande kan de borgerliga inte gärna falla ifrån.

Precis detsamma gäller jämlikhetskravet. När Arne Geijer för ett år sedan höll sitt stora tal om jämlikhet, ja, då fnös de borgerliga till att börja med. Detta stred mot deras ideologi. De har alltid talat om att det skall löna sig att arbeta, att det gäller att stimulera de välståndsbildande krafterna. Men ju närmare valdagen vi kom, desto mer intresserade blev också de av jämlikhet, till och med högern. Jag hade en debatt med högermannen Bohman i Linköping, där han framställde saken så att det är högern som inte bara vill ägna sig åt utan till och med företräder låglönegrupperna. Jag blev ju rörd av detta. Vore det sociologiskt sant, skulle det svenska proletarietet vara koncentrerat till staden Djursholm där högern som bekant har sin starkaste ställning! Högern var alltså på reträtt från sina gamla positioner.

Detsamma gäller folkpartiet. I Hudiksvall debatterade vice ordföranden i FPU och SSU-ordföranden. Den senare påpekade att det i folkpartiets valhandbok står: Vi folkpartister varnar för socialdemokratins överdrivna intresse för inkomstutjämnning och nivellering. Då steg den unge folkpartisten upp och sade: "Det där tar jag avstånd ifrån — det är någon halvvissen slirare på folkpartiets kansli som har knåpat ihop det." Han kunde inte veta att dessa ord i valhandboken var ett direkt citat ur en bok av professor Bertil Ohlin! Så snabbt hade alltså skinnömsningen gått i detta parti, därför att vi genom den sociala debatten tvingat de borgerliga att erkänna jämlikheten. Det var inte lätt att stå upp och krasst försvara ett klassamhälle med ojämnheter mellan människorna.

Tidningen Expressen skrev för ett år sedan en ledare som jag ibland har använt, vilket tidningen är mycket förargad över. Där försvarade man folkpartiets förslag om marginalskattesänkningar och sade att de låga inkomsttagarna får arbeta litet mera och utbilda sig bättre, så blir de inte längre låginkomsttagare. Ja, det kan vara ett lockande perspektiv för ungdomar, men knappast för t. ex. en medlem i ert förbund som är 55 år och ställs inför utsikten att köra dubbelskift eller skriva in sig vid universitetet i Lund för att komma upp i marginalskattesänkningarnas himmel. Den linjen har Expressen nu fallit ifrån. Man är på flykt från mycket av den liberal-kapitalistiska samhällssynen — den gamla tanken att stora olikheter mellan människorna är nödvändiga för framåtskridandet. När man inte längre öppet vågar försvara sådana teser, då innebär det att vi i valrörelsen har vunnit en seger för vår ideologi enligt Per Albin Hanssons tes att man vinner de största segrarna i motståndarnas hjärta. Den segern innebär en stimulans för vårt framtida handlande.

Att man vinner ett val ändrar ju inte verkligheten. Den förblir lika trög. Det ger oss inte ytterligare resurser i statskassan till i och för sig angelägna reformer. Men segern innebär en stimulans för den samhällssyn som har vunnit människornas förtroende, så att man till och med drivit de andra partierna framför sig i önskad riktning.

Låt mig illustrera jämlikhetsproblematiken med utvecklingen på skolans område, som kanske är det mest dramatiska. Många av er gick i skolan på 30-talet och fick på sin höjd en sexårig folkskola — bara var tionde elev kunde gå vidare. Nu har vi genomfört den nioåriga grundskolan i hela landet, och vi föreslår en reform som innebär en helt sammanhållen grundskola för alla. Nästa steg är att gå vidare efter folkskolan eller realskolan till något annat. Detta kunde bara en liten, liten privilegierad minoritet göra på 30-talet. Ännu i slutet av 40-talet var det bara 12 eller 13 procent av en årskull ungdomar som gick vidare till yrkesskola eller gymnasium. I dag är siffran 75 procent, om några år 85 procent; och vi försäkrar att i princip kommer hela årskullen att få chansen till en 11- eller 12-årig skola om några år. Men det viktigaste i den proposition om mellanskolan, som nu har lagts på riksdagens bord, är att man icke längre håller fast vid den gamla uppdelningen mellan teoretiska och praktiska yrken utan sammanför allt till en skolorganisation. Det ideologiska skälet för detta är uppenbart: vi vill rikta en stöt mot den gamla traditionella uppdelningen i de "finare" teoretiska och de mindre fina praktiska utbild-

ningsvägarna. Därmed försöker vi på skolans område dels genom denna expansion och dels genom att bryta ned de murar, som det gamla klassamhället reste framför högre skolor, att ge all ungdom chansen till utbildning. Men samtidigt blir dessa strävanden ganska meningslösa, om det i samhället utanför skolans portar finns orimliga skillnader mellan människorna. Det är inte lätt att klargöra för en pojke på 16 år, som skall välja utbildning, att alla grenar är lika förnämliga och leder till att man gör en värdefull insats i samhället. Han kanske säger: "Om jag väljer den ena utbildningslinjen vinkar ju 80 000 kronors inkomst i slutet. Men om jag väljer den andra utbildningen blir det fråga om 16 000 kronors inkomst. Menar du verkligen på allvar att utbildningslinjerna är lika fina?"

Vi skall aldrig tro att vi kan demokratisera samhället bara på utbildningens väg, om detta inte motsvaras av en allmän strävan till utjämning i samhället. Men jag är trots allt ganska optimistisk beträffande utbildningsväsendet, när jag tittat på siffrorna för rekryteringen och arbetsmarknadens behov av arbetskraft. Under hela 50- och 60-talen har vi jagats av bristen på arbetskraft inom centrala sektorer för välfärdspolitiken, medan det funnits gott om annan typ av arbetskraft. Jag tror att denna tendens kommer att vändas på 70-talet och att det inte längre skall föreligga denna snedvridna situation. Jag tror också att vi på 70-talet kommer att uppleva en renässans inte bara av värderingsskäl utan också av rena marknadsskäl för det praktiska gedigna yrkeskunnandet. Detta kommer att återspeglas i utbildningsväsendet men också i lönerelationerna inom samhället.

Vi kan understödja denna utveckling på ytterligare ett sätt, nämligen utvidgning av vuxenutbildningen. Denna är den snabbast ökande expansiva sektionen inom dagens utvecklingsväsende. I fjol fanns det inom 30 kommuner vuxenskolor. I höst anordnar 260 kommuner sådan utbildning. Anledningen är att kommunerna får samma bidrag till dessa skolor som till ungdomsskolorna.

Vuxenutbildningen motiveras ju av att vi önskar i efterhand skapa demokrati på utbildningens område för de generationer som inte fick chansen att såsom unga skaffa sig en hygglig utbildning, men i ett mer långsiktigt perspektiv har vuxenutbildningen ännu större betydelse, nämligen såsom led i ett öppet samhälle. Tidigare har man varit tvungen att i ungdomen en gång för alla välja utbildning och därmed yrke. Med ett väl fungerande vuxenutbildningssystem har man inte bränt alla skepp om man inte försöker till varje pris hålla sig kvar i skolan i stället för att följa sina egna önskningar och ta kontakt med verkligheten. Man har då chansen att komma tillbaka och skaffa sig ny utbildning.

Härigenom minskas också detta fantastiska tryck på utbildningssektorn som uppkommer genom att ungdomsutbildningen undan för undan ökas först till 9 år, nu till 12 år och sedan kanske till 15 år. Skall vi fortsätta med sådana treårsperioder, råkar vi kanske snart in i ett tillstånd där pensionsbrevet kommer som en barmhärtig avlösare av det sista studiebidraget.

Genom vuxenutbildningen spelar alltså utbildningsväsendet en viktig roll när det gäller att skapa likvärdighet mellan olika utbildningslinjer, att göra utbildningsväsendet till en integrerad del av samhället för alla människor under en stor del av deras

yrkesverksamma tid. Den är en central drivkraft för den jämlikhet som är ett av denna kongress huvudtema.

Wigforss skrev en gång: Tänk er att vi hade byggt upp det svenska välfärdssamhället genom att en upplyst diktatur hade utfört allt detta. Hade vi då tyckt att det var bra? — Javisst, men det hade inte haft denna anknytning till människorna. Nu vet vi att vårt välfärdssamhälle, ofullständigt som det är, dock är uppbyggt av en rörelse som grundas på de enskilda människornas engagemang. Det är människorna själva som har förändrat samhället och icke någon diktatur eller automatik.

Jag tror att detta är den mest centrala erfarenheten av den gångna valrörelsen. Jag vill karakterisera hela denna tvååriga valrörelse som ett möte, en dialog med människan. Vi har fört fram problem som alla känner igen från sin vardag och som man där upplevt som det väsentliga. Vi har utformat hela vår politik som en dialog mellan den s. k. ledningen och medlemmarna, både i fackföreningsrörelsen och partiorganisationerna.

De borgerliga har talat om vår stora propagandamaskin. Begriper de inte att det i själva verket är fråga om 10 000-tals enskilda människor som ansett det så väsentligt att kämpa för våra idéer och politik att de offrat sin fritid för detta? Det är detta som utgör propagandamaskinen och grunden till segrarna. De många inom rörelsen som har känt entusiasm för en politik som de anser var viktig för dem själva och som de vet att de är med om att forma. Från denna dialog inom rörelsen har sedan kretsen vidgats till medborgarna i allmänhet. Detta är skälet till att det kommit så fantastiskt stora människoskaror till våra möten. Människorna har känt att de själva kan vara med om att påverka politiken. Och detta är förutsättningen för en levande demokrati.

En av de väsentliga slutsatser som vi kan dra av vad som skett är att vi skall kämpa för sysselsättning och jämlikhet, och att vi skall göra det på sådant sätt att politikens utformning ständigt blir en dialog med människan. Då känner sig de många engagerade i politiken och denna får en reell anknytning till vardagsproblemen. Härvidlag har fackföreningsrörelsen spelat en oerhört viktig roll, och det arbetet måste fullföljas.

Detta är ett av de viktigaste resultaten av detta val i en värld som präglas av en polarisering mot en kommunistisk reaktion eller en konservativ reaktion. Båda bara appellerar till lag och ordning, dvs. ett motstånd mot förändringar. Vi har visat att reformismen har slagkraft; vi vill förändring men på fredlig och demokratisk väg. Denna slagkraft får sin styrka uteslutande genom de enskilda människornas engagemang i det politiska vardagsarbetet, och det engagemanget är på sätt och vis vår allra största seger i 1968 års val.

Den demokratiska socialismen ställer långt större krav än andra på sig själv och på samhället. Det är en ideologi som stimulerar människornas förväntningar. Den ger löften om förbättringar, om ett annorlunda samhälle, i vilket människorna är friare. Dessa förväntningar måste vi hela tiden motsvara. I det ögonblick vi inte längre stimulerar drömmarna om framtiden och i konkret arbete visar att färdriktningen är klar, motsvarar vi inte förväntningarna. Detta skall ske steg för steg; vi kan inte riva

ned himlen. Lyckas vi inte på dessa punkter sviker vi människorna. Det är fråga om en ständig anspänning av vilja och vision men också om den väldiga stimulansen av att politiken formas i samklang med människorna på arbetsplatsen, i bostadsområdena, i skolorna.

1968 års val var reformismens och demokratins seger. Vi skall fullfölja den segern genom praktisk gärning men också genom att hålla dialogen levande.

Kongressordföranden: Jag vill understryka kongressens tack till Olof Palme. Vi har alltid varit mottagliga för friska fläktar i detta förbund, och vi är tacksamma för de friska fläktar som kommit in i svensk politik och som Palme här gett en bild av. Vi önskar lycka till när det gäller arbetarrörelsens framtida kamp i detta samhälle.

Yngve Persson, förbundsordförande: Det var vår åsikt att från början till slutet göra denna kongress — och detta har Palme tydligen helt förstått — till en kongress kring de djupare demokratiska problemen i vårt samhälle och vår rörelse. Vi har nu nått höjdpunkten, även om vi inte är helt färdiga med den här debatten på kongressen.

Man är glad för att Palme är en ung man. Just de här tongångarna, detta perspektiv och detta engagemang måste nu vara vägledande. Jag är helt övertygad om att Palme' gjort en riktig analys av människornas reaktion. Jag gav Palme inte några direktiv för hans föredrag, men jag gav uttryck för en önskan att idén skulle komma fram. Han har med kvalificerat omdöme valt ämne och uppläggning. För det är han värd en blomma. Han skall emellertid inte behöva bära med sig någon blomsterkvast härifrån, eftersom han strax skall resa med Tage Erlander till England för att enligt Dagens Nyheter lära Wilson knep. Jag förmodar att din familj är hemma, och vi ber att få skicka en blomma till din fru. Vi hoppas att du inte blir borta längre än att den skall finnas kvar när du kommer hem.

DAGORDNINGENS PUNKT 20

Inträdes- och avgiftsfrågor

Fortsatt behandling.

Gunnar Nilsson, beredningsutskottets ordförande: Efter denna ytterst stimulerande stund har vi nu bara att återvända till kongressens något gråare vardag.

Den långa debatten i tisdags bidrog i hög grad till att belysa avgiftsfrågan. De ändringsyrkanden som framfördes gällde i huvudsak tre punkter.

Den första var huruvida den nya principen med den s. k. halvkontinuerliga avgiften skall genomföras på föreskrivet sätt eller om det krävs ytterligare modifieringar av bestämmelserna för avgiftsbefrielse.